

VI. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 341.645

Волощук О.Т.,
канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного та митного права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ГІБРИДНА ВІЙНА ЯК НОВІТНЯ ФОРМА АГРЕСІЇ ТА ФОРМА ГЛОБАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У цій статті розглядається гібридна війна як новітня форма міжнародного конфлікту в сучасних міжнародних відносинах. Автор аналізує поняття, природу та ознаки (основні складові) гібридної війни. Особлива увага приділяється шляхам протидії гібридним війнам. Автор дійшов висновку, що сьогодні існує актуальна проблема прийняття універсальної дефініції «гібридна війна» на універсальному рівні. Невизначеність цього поняття дозволяє суб'єктам, винним у вчиненні агресії, ухилятися від відповідальності, а це суперечить принципу невідворотності кримінального покарання. Прийняття такого визначення сприятиме запобіганню злочинам агресії у формі гібридної війни та дозволить ефективніше боротися із сучасними проявами агресії на міжнародній арені.

Ключові слова: війна, новітні форми війни, гібридна війна, міжнародний злочин, міжнародні відносини, визначення гібридної війни.

This article describes the hybrid war as the latest form of international conflict in contemporary international relations. The author analyzes the concept, nature and features (the main

components) of the hybrid war. Ways of countering hybrid warfare are paying attention. The author came to the conclusion that today there is an actual problem of adopting the universal definition of "hybrid war" on a universal level. The uncertainty of this concept allows subjects who are guilty of committing aggression to evade responsibility, which contradicts the principle of the inevitability of criminal punishment. The adoption of such a definition will help to prevent the crimes of aggression in the form of hybrid warfare and will more effectively combat the modern manifestations of aggression in the international arena.

Keywords: war, modern forms of war, hybrid war, international crime, international relations, definition of hybrid war.

Постановка проблеми. Феномени війни і миру існували від початків державотворення, були в центрі уваги правителів і військових. Війна є реальною складовою частиною навколишнього світу, частиною людського буття. Порівняно з іншими суспільними явищами тільки війна, як правило, з'являлася майже нізвідки і могла дуже довго тривати. За підрахунками істориків лише 250 років людська цивілізація існувала без збройних конфліктів. І нині, на жаль, це ганебне явище не викорінено із практики міжнародних відносин. У минулому столітті I і II світові війни сколихнули увесь світ жорстокістю, кількістю понівечених доль та загиблих. Збройні конфлікти на теренах колишньої Югославії, у Чечні, в Афганістані, в Придністров'ї, в Лівії, на території Донбасу теж ще раз продемонстрували, які є наслідки збройного протистояння. Безумовно, статистика вражаюча. Міжнародна спільнота, об'єднавшись у рамках ООН, зробила значні зрушення в плані протидії актам застосування сили чи погрози її застосування в міжнародних відносинах, закріпивши це положення у якості імперативної норми міжнародного права (основного принципу міжнародного права), однак, як відомо, завдяки НТП, з'являється новітня зброя, вдосконалюються засоби і методи ведення війни, загалом видозмінюється саме поняття «війна», яка вже передбачає новітні, більш досконалі її форми. Однією із таких новітніх форм війни є гібридна, яка все

частіше практикується сильними державами проти слабших (Придністровський конфлікт, Російсько-грузинська війна, війна на території Донбасу тощо) як форма глобального протистояння на міжнародній арені.

Аналіз дослідження даної проблеми. Не дивлячись на таке інтенсивне використання цієї новітньої форми війни на міжнародній арені, потрібно відмітити, що саме поняття та природа цього явище доволі слабо досліджені на рівні доктринальних досліджень, науковці, зокрема, М. Айшервуд, Є. Магда, Л. Савін, В. Власюк, І. Тодоров, Г. Динис, І. Руценко тощо передусім аналізують наслідки гібридної війни, зупиняючись доволі поверхнево на питаннях її сутності, природи та характерних рисах, тим більше на способах протидії. Аналогічна ситуація і на нормативному рівні (як міжнародному, так і внутрішньонаціональному) – відсутнє визначення, яке б дало змогу кваліфікувати ті чи інші діяння як акти вчинення гібридної війни. Враховуючи такий стан, вважаємо, що ці питання є актуальними і вимагають доволі прискіпливої уваги зі сторони як науковців, так і юристів-практиків, особливо враховуючи те, що Україна втягнута у стан гібридної війни РФ, яка вже протягом тривалого періоду часу є не тільки розробником концепції гібридної війни, а й активним її втілювачем у практиці міжнародних відносин (Придністров'я, Південна Осетія та Абхазія, Нагірний Карабах).

Мета статті полягає у дослідженні поняття, природи та основних ознак гібридної війни, а також окресленні шляхів протидії цьому негативному явищу, яке вкоренилося нині у практиці міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх кілька десятків років у військово-політичному дискурсі вкорінився новий термін - «гібридні» війни (від лат. *hibrida, hybrida* - помісь), які вважаються війнами нового типу, що поєднують класичні методи військових операцій з партизанською війною, тероризмом, інформаційною війною (кібервійною), біологічною тощо.

Поняття «гібридна війна» («*hybrid warfare*») вже введені в офіційну термінологію західної військової політики. Так, в

підсумковому документі, прийнятому на саміті НАТО у вересні 2014 року в Південному Уельсі, в п. 13 йдеться про необхідність підготовки Північноатлантичного військового альянсу до того, «щоб НАТО була здатна ефективно долати конкретні виклики, що виникають у зв'язку з погрозами гібридної війни, при веденні якої застосовується широкий ряд тісно взаємопов'язаних відкритих і замкнених військових, воєнізованих та цивільних заходів» [1]. Учасники альянсу розглядають гібридні війни як широкий набір бойових дій, таємних операцій, здійснюваних партизанськими формуваннями, із залученням цивільних компонентів, а також як боротьбу з пропагандистськими кампаніями, кібератаками і місцевим сепаратизмом. Для здійснення комунікацій та проведення навчань з відпрацювання дій в гібридній війні навіть був створений спеціальний навчальний центр в Латвії (Strategic Communications Centre of Excellence). Однак, як слушно зауважується у юридичній літературі, незважаючи на таке широке використання терміну «гібридна війна», немає чіткого розуміння, що саме являє цей феномен, яка його природа та сутнісні характеристики. І такий стан об'єктивно обумовлений – відсутнє універсальне визначення цього явища, відповідно науковці, які досліджують проблематику гібридних війн, вкладають у зміст цього поняття різні важливі, на їхню думку, риси та елементи.

Автором концепції гібридної війни був американський військовий та науковець Ф. Г. Хоффман, який звернув увагу на те, що сучасні конфлікти можуть бути охарактеризовані як мультимодальні, тобто такі, що ведуться за допомогою різних способів, та багатоваріантні, тобто такі, що випадають із звичайних меж простої конструкції ведення війни [2]. Гібридні загрози за Хоффманом передбачають різноманітні режими ведення війни (стандартне озброєння, нерегулярні тактики, терористичні акції, кримінальний хаос) для досягнення політичних цілей, які можуть втілюватись не тільки державами, а й недержавними акторами.

Незважаючи на інтенсивне втілення цієї концепції у практиці міжнародних зносин, сама дефініція «гібридної війни» у міжнародно-правових документах відсутня. Те саме

спостерігається і в рамках внутрішньодержавного права багатьох держав. Зокрема, в Україні, яка втягнута у таких вид війни, у Воєнній доктрині України не має положень, які б розкривали сутність цього поняття. Тому для з'ясування цього поняття потрібно звернутися до аналізу правової доктрини.

Проведене вірменським науковцем Р. В. Арзуманяном дослідження дозволило йому об'єднати схожі дефініції гібридної війни у 6 підходів щодо розуміння її сутності [3, с. 22]: гібридна війна:

це такий вид збройного конфлікту, де військова стратегія акумулює в собі елементи звичайної, малої та кібервійни;

це складна та гнучка динаміка бойового простору, яка передбачає швидку реакцію та адаптацію учасників протистояння;

це війна, яка в процесі якої атака здійснюється з використанням різних видів зброї (ядерної, біологічної, хімічної), а також саморобних знарядь для терористичних атак та інформаційного тиску;

це основний метод у асиметричній війні, яка ведеться на трьох умовних фронтах – серед населення конфліктної зони, тилового населення та міжнародної спільноти;

це сучасний вид партизанської війни, яка поєднує сучасні технології та методи мобілізації;

це будь-які дії ворога, який швидко та гнучко використовує найрізноманітніші комбінації дозволеної зброї, партизанську війну, тероризм, злочини на полі бою і всі інші можливі засоби для досягнення політичних цілей.

Разом з цим в літературі існує безліч інших визначень гібридної війни. Зокрема, на думку вітчизняних дослідників В. В. Власюка та Я. В. Кармана, гібридна війна – це специфічний сучасний вид війни, для якого властивим є використання різноманітних засобів нападу та оборони держав, що виходять за рамки конвенційно-визначених варіантів та видів ведення війни [4].

Д. Кілкален, автор книги «Випадковий партизан» стверджує, що термін гібридна війна – це найкраще визначення сучасних конфліктів, але автор підкреслює, що вона включає в

себе комбінацію партизанської та громадянської воєн, а також заволодіння і тероризму [5].

На думку О. Нікітіна, генерал-майора у відставці, військового експерта, під гібридною війною слід розуміють війну з використанням всіх наявних засобів за винятком прямого застосування збройної сили. На його переконання, пропаганда і дипломатія, економіка і фінанси – все пускається в хід для нанесення максимальної шкоди супротивникові, аж до провокування соціальних заворушень на його території і збройних конфліктів на кордонах [6].

Нам імпонує дефініція запропонована Є. М. Магдою: гібридна війна – це такий вид війни, яка характеризується сукупністю заздалегідь підготовлених і оперативних реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей [7]. З цього визначення можна чітко виділити основні складові гібридної війни: загрози різного характеру (традиційні, нетрадиційні); тероризм та підривні дії.

Загалом у юридичній літературі серед найбільш характерних ознак так званої гібридної війни наводяться наступні [8]:

збройний напад відбувається без офіційного оголошення;
приховування участі держави-агресора у розв'язанні війни та його нехтування нормами як нормами міжнародного права у цілому, так і нормами міжнародного гуманітарного права зокрема;

використання нерегулярних збройних формувань;
невиконання міжнародних домовленостей;
застосування «брудних» інформаційних технологій щодо пропаганди та контрпропаганди та протистояння в кіберпросторі;

взаємні заходи тиску політичного та економічного характеру.

З наведеного випливає, що типовими методами, за допомогою яких держава-агресор, що знаходиться осторонь від воєнних дій, виконує поставлені цілі, є: інформаційна війна; економічна війна; сприяння та роздмухування сепаратистських

тенденцій та тероризму; сприяння формуванню та підтримка повстанських загонів. Особливо небезпечною є інформаційна війна.

Термін «інформаційна війна» використовував одним з перших Т. Рона в аналітичному звіті для компанії Боїнг «Системи зброї і інформаційна війна» в 1976 р. [9]. Власне, з того моменту починається формуватися розуміння того, що інформація може бути зброєю. А з урахуванням того, що розвиток економік країн Європи і США засновано на прориві в інформаційно-телекомунікаційних технологіях, то цей сектор стає особливо вразливим як у воєнний, так і в мирний час. Тут необхідна деталізація напрямків впливу інформаційної зброї. Її застосування відбувається за двома напрямками щодо об'єктів впливу: вплив на інформаційні засоби і системи противника і вплив на свідомість людей.

Перший напрямок отримав ще назву кібервійни, коли атакам піддається технічне обладнання і системи його програмного забезпечення. У світі існують цілі наукові інститути, які розробляють все нові і нові комп'ютерні віруси, вірусні програми та інші засоби виведення з ладу комп'ютерів або крадіжки інформації.

Другий напрямок – це старі способи пропаганди і агітації, контрпропаганди і контрагітації, але досі небувалих по своїй силі висоти по витонченості і масовості впливу на розуми людей. Використовується відверта брехня і підробка інформації (набув поширення термін «фейкова» війна, від англ. fake – підроблений).

Якщо метою першого напряму є нанесення шкоди життєзабезпечуючих систем держави-супротивника (в галузях енергетики, оборони, управління і ін.), то другий – направлено на досягнення масової психологічної обробки людей з метою дестабілізації політичної ситуації в країні.

Найбільш відомим визначенням інформаційних воєн стало таке: «... це вид конфлікту, при якому завданнями конфліктуючих сторін є захист власної інформації та інформаційних систем, маніпулювання інформацією противника

або її спотворення, а також обмеження можливостей супротивної сторони в доступі і обробці інформації» [10, с. 3].

Безумовно, світ не відмовився від колишніх форм ведення війни. Зброя і раніше стріляє, приносячи руйнування і людські втрати, але такі війни локалізувалися в окремих регіонах планети. Величезною ж перевагою інформаційної війни є те, що без єдиного пострілу можна опанувати ресурсами держави, якщо перепрограмувати поведінку супротивника, переконавши, наприклад, суспільство в єдино вірних західних цінностях. Розроблено технологію такого перепрограмування, першими об'єктами якої є владна еліта і молодь.

Проведений аналіз доктринальних джерел щодо розуміння гібридної війни дозволяє дати авторську дефініцію. Гібридну війну («hybrid warfare») можна визначити як специфічний сучасний вид війни без офіційного оголошення, в ході якої політичні цілі держави-агресора досягаються за допомогою завчасно розроблених, підготовлених та оперативно реалізованих дій військового, економічного, інформаційного, дипломатичного характеру. При цьому важливо розуміти, що в умовах ведення гібридних воєн може застосовуватися широкий спектр різноманітних засобів та методів, зокрема: політична дестабілізація, підрив економічної безпеки країни-жертви, проведення інформаційно-ідеологічних операцій із застосуванням регіональних та міжнародних ЗМІ, створення осередків соціальної напруги на національно-етнічному підґрунті, розпалювання міжнаціональної ворожнечі, створення та фінансування сепаратистських утворень та терористичних груп, направлення на територію зацікавленості диверсійно-розвідувальних груп, підкуп та шантаж високопосадовців, створення агентурної мережі на ключових державних посадах, заснування контрольованих політичних рухів та партій. Не менш важливою кваліфікуючою ознакою гібридної війни є те, що дійсна держава-агресор не визнає себе у такій якості і всілякими засобами намагається приховати або завуалювати свою участь у підготовці та вчиненні актів агресії. Як видається, це несе в собі надзвичайно серйозну загрозу миру та безпеці світу, оскільки може призводити до унеможливлення навіть постановки

питання про притягнення до відповідальності такої держави за вчинення агресії у рамках міжнародного права, а відтак - до уникнення відповідальності. Тому власне сильні держави нині надають перевагу саме цьому виду агресії.

З метою уникнення подібних ситуацій можна запропонувати шляхи протидії гібридним війнам.

По-перше, на рівні міжнародного права дати визначення «гібридної війни». Для цього призначити в рамках Комісії ООН з кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права спеціального доповідача та створити за його керівництвом спецгрупу по розробці проекту визначення «гібридної війни». Прийняття такого визначення на рівні міжнародного права дозволить притягати до відповідальності за агресію усіх причетних суб'єктів.

По-друге, аналогічну спецгрупу створити при Міжнародному кримінальному суді. Доповнення ст. 5 Римському статуту МКС положенням про гібридну війну як одного із актів агресії дозволить розширити юрисдикцію МКС.

По-третє, варто у рамках ООН та НАТО більш тісно співпрацювати в плані протистояння новим проявам агресії, зокрема гібридній війні, та вироблення спільної стратегії боротьби із цим негативним явищем.

Висновки. Отже, проведене дослідження окресленої проблематики засвідчило суттєве упущення норм міжнародного права в плані визначення поняття «гібридна війна». Безперечно, невизначеність цього поняття дозволяє суб'єктам, винним у вчиненні агресії, ухилятися від відповідальності, а це суперечить принципу невідворотності кримінального покарання. Відповідно потрібно на міжнародному рівні створити робочу групу, яка б ґрунтовно вивчила феномен гібридної війни, сформулювала універсальне його визначення та окреслила кваліфікуючі ознаки з метою притягнення винних у разі вчиненні таких діянь до відповідальності.

Література:

1. Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in

Wales. 05 Sep. 2014. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nato.int>

2. Major Shane R. Reeves, Major Robert E. Barnsby The New Griffin of War. Hybrid International Armed Conflicts // Academic journal article «Harvard International Review» 2013 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.questia.com/library/journal/new-griffin-of-war-hybrid-international-armed>

3. Арзуманян Р. В. Определение войны в 21 веке. Обзор XXI ежегодной конференции по стратегии Института стратегических исследований Армейского военного колледжа, 6-8 апреля 2010 / Р. В. Арзуманян. Ереван, 2011. С. 22-39.

4. Власюк В. В., Карман Я. В. Деякі основи поняття “гібридна війна” в міжнародному праві / В. В. Власюк, Я. В. Карман : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lcslaw.knu.ua/index.php/>

5. Kilcullen D. : The Accidental Guerrilla / C.Hurts & CO., 2009. 306 p.

6. Гибридная война // Topwar. 2015 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://topwar.ru/60623-gibridnaya-voyna.html>

7. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену / Є. М. Магда : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2489/2220

8. Методичні матеріали з військово-ідеологічної підготовки особового складу Збройних сил України на 2015 навчальний рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mil.univ.kiev.ua/files/67_1074163600.doc

9. Thomas P. Rona. Weapon Systems and Information War, Boeing Aerospace Co., Seattle, WA, 1976.

10. Бедрицкий А.В. Эволюция американской концепции информационной войны // Аналитические обзоры РИСИ. 2003. № 3.